توزوچی : ح. تضمین

تل ساباقلاری.

برنچی بولك.

باسدروچی :
تورك خلق مکتبی حمایه قوروسی
هیلسینکی 1950 .

توزوچی : ع. ب. تضیین

Тел сабаклары

تل ساباقلاری.

برنچی بولك.

باسدروچی :
تورك خلق مكتبی حمایه قورومی
هیلسینكی ١٩٥٠

? күпчелеге кил

توزوچیده‌ن :

ملتده‌شله‌ره‌نڭ بویوك همتی وکیڭ قوللیلغی سیاسنده تورك خلق مکتبی ایکنچی یه‌ش اوزدرب اوچنچی فعالیت یلینا کردی . اوچنچی صنفنده‌ان باشلاب ملی مکتبمز، اوزینڭ ترتیبلی و تولی پروغرام بله‌ن دوام ایته‌ٔ آلووی اوچون، جمله‌ده‌ن، یاڭی درس کتابلاری

дәрес

طلب ایته‌ٔ جه‌ٔکدر .

برنچی سینته‌ٔ بر ۱۹۵۰ ده باشلاناچاق اوقو یلی اوچون برنچی نوبتده کیره‌ك بولاچاق کتاب احتیاجن، بر قدرلی گنه بولسادا، توزرو مقصدی بله‌ن آنا تلی صرفینڭ برنچی بولگی اولاراق بو کتابچق توزولدی.

الله بویورسا، کیله‌سی یللاردا بو کتابنڭ ایکنچی، اوچنچی و دورتنچی بولکله‌ری ده آیرم - آیرم کتاب حالنده، یاکه ده، بر تولی کتاب اولاراق، اوبلانغانچا، وجودکه چیغارلا آلنسا، مکتبمز شاکردله‌رگه آنا تلمزنڭ صرف و نحون تعلیم ایته‌ٔ آلرلق بر درسلککه ایه‌ٔ بولاچاقدر.

بو اشنڭ اوڭشلی صورتده باشارلووی بله‌ن کتاب احتیاجمزنڭ آنجق بر اولوشی گنه اوته‌له‌چه‌کدر، چونکه کیله‌سی یللاردا شاکردله‌رنڭ قولینا بیررلك اسلام و تورك تاریخلاری، دینمزنڭ معاملات و اخلاق

بولکله‌رن اُچینه آلغان دین درسلگی هم، ایلک آزندا بر-ایکی اوقوکتابی دا حاضرله‌نرگه تیبیشلیدر. بو سانالغان درس کتابلاری سوزده کنه توگل ده، قولغا توتب اوقولرلق بر حالگه قویلغاننینگ صونگندا غنا آلتی ییللق ملی مکتبمزنینگ کتاب احتیاجی بر تورلی تأمین ایتلگه‌ن بولاچاقدر.

درسلکله‌ر حاضرله‌و اُشی بیله‌ن برابر، آلارنینگ نیندی اصولده باسدرلووی دا جدی صورتده آوزغا آلنب اوزرلق اهمیتلی بر مسئله‌در.

هونداق صونگ باسدرلاچاق کتابلاردا بو کتابچق کبی قول یازمه‌سندان فوتوغرافقا آلنب باسدرلا بارسا بو بارشی هر حالده، بزنینگ اوچون ماقتانرلق اِش بولمایاچاقدر. چونکه قناعتمه کوره، درس کتابلارینینگ ممکن قدر آچق و آنگلانووی جیئل نله‌ده یازلووی شرط بولغانی کبی، آلارنینگ عینی زماندا کورنشده کورکم هم نفیس بولولاری دا تیبیشلیدر.

کوب وقت صرف قیلنب، کوز نوری توگلب یازلغان قول یازمالاردان فوتوغراف اصولی بله‌ن باسدرلغان کتابلارنینگ قویلغان بوتون زحمتله‌رگه رغما" تشقی کورنشی یام و نفیسلک بیرودن قزغانچا قارشی یراقدر.

ایکینچی یاقدان ـ آدم بالاسی کوکلەرده قوش کبیک
اوچیرغان، دینگیزلەرده اوستنده و آستنده بالیق کبیک
یوزدیرگەن، نهایت، مغربده سویلەنگەن سوزنی
شول دقیقەسی بلەن مشرقدا ئیی تنگلاوچیغا ایشتەدر.
گەن تیخنیک زمانیندا ایندی تارتقاقاو تشفان بر
اصول بلەن مکتب کتابلاری باسدیرب مانا شو،
توگەره گکلە سرمایەگە خوجا بولغان بر کالونیە
اعضالاری اوچون، جیگیل گلەگە ینگلەنده، تحرر لکدر.
نسبتاً آزچیغم و اوشکه اهمیت بیرو بلەن بو تحرر
لکەن قوتولو یوللاری یوق توگل، باردر.
مثلا: موندان ۲۰ ییللاب آلدن قورولغان و اول
ییللاردا آلتی ـ جیدی تورلی درس کتابلاری باسدیرلغان
مطبعه بزنگ جیتشەگەن قابلی برحرفلەردن تو-
گەللەب، شونگ بلەن فایدالانو، یاکە ده عرب حرفلە-
ری بلەن تیزو ماشیناسی تدارک ایتو، بوسی دا بولمی
ایکەن، ساقلانووی یورتولووی جیگیل بولغان یازو
ماشیناسی آلنب، شونگ بلەن فایدالانو.......
موندی امکانلەر بولا توروب دا، درسلکلەر حاضرلەو
اوشیبزنگ موندان اون بیش ییل اولگیسندەن ده
آرتقا قالووی حقیقتاً تأسف ایتەرلک برحالدر.

بو قزغانچ حالنڭ سببلەرن أزلەب توردو أمش، ملتنڭ محاکمەسینە قالدرب، اوز یاغمدان، هر حالدە، کیلەچەکدە باسدرلاچاق درس کتابلارینڭ یوغاردیا سانالغان یوللاردان، بزنڭ اوچون هم پراکتیک هم مادی یانلاردان، ایڭ اوڭای و جیگل بولغانی بلەن فایدالانب باسدرلوون تلەب و امید ایتب قالام ....

شونڭ بلەن برابر، ملی مکتبمزنی حاضرگی اصول و پروغرامدا دوام ایتدرگە تلەسەك، أیشکە آشرلووی، هر حالدە ئەلیگە، شبهەلی بولغان حرف وشیوە مسئلەلەری بلەن باش ئەیلەندرب ایکیلەنونی تاشلاب، باللاقایلار برلی اوقوغان حرف وشیوە دە کورملی درس کتابلاری باسدرونی، برینچی نوبتدە اوتەلەچەك أمش دیب، شونڭ چاراسینا کرشرگە تییشلیمز

بسم الله الرحمن الرحیم

- سوز، جملە، آواز وحرف -

بز کوڭلبزدەگی اوینی سوزلەر بلەن بلدرەبز؛ بر اوینی آڭلاترلق ایتب برگە ترکەلگەن سوزلەر «جملە» دیب آتالە.

سویلەگەن سوزلەربز آوازلاردان توزلە. مثلا: «باش» دیگەن سوزدە اوچ آواز بار.

آوزدان چقغان آوازلارنی یازب بلدرر اوچون یوررتلە تورغان بیلگیلەرگە «حرف» دییەلەر.

ایکی، اوچ وکوب حرفلی بیشەر سوز یازڭز!

- آواز بلەن حرف آراسندەغی آیرما.

آوازنی آوز بلەن ئەیتەبز، قولاق بلەن ایشتەبز؛ حرفنی قول بلەن یازابز، کوز بلەن کورەبز.

بر تلنڭ یازوەندە بولغان حرفلەرنڭ بارلغی برگە «الفبا» دییەلە. بزنڭ الفبادا بارلغی ۴۱ حرف بار. بو حرفلەرنڭ سیگزی: «ث-ذ-ح-ع-ط-ظ-ص-ض» تورك تلینە کرگەن عربچە سوزلەردە؛ اوچیسی: «ە-ث-ۋ» باشقە تللەردەن کرگەن سوزلەردە یازلەلار.

الفبا کتابندان قاراب حرفلەرنی ترتیبی بلەن یازڭز!

اوزوك و توتاش حرفله ر .

الفبادا غی حرفله ر آیریم و قوشلب یازلو یاغندان ایکیگه بولنه له ر :

اوزنه دن صوڭ کیلگه ن حرفله رگه قوشلب یازلمی تورغان حرفله رگه «اوزوك حرف» دییه له ر .

مثلا: آ - ر - د - او کبیله ر . . . .

اوقوکتابنه ن «بزنڭ عائله» پیشعرن کوچرب اوزوك حرفله رنڭ آستیغا سزغز !

قاعده: برسوزده بولغان اوزوك حرفله ر اوزنه دن صوڭ کیلگه ن حرفله رگه قوشلب یازلماس.

ایکی یاغیدا قوشلب یازلا رغا یارا غان حرفله رگه «توتاش حرف» دییه له ر .

مثلا: ب - ش - ج - ص کبیله ر . . . .

الفبادا غی توتاش حرفله رنی کوچرب یازغز !

«علی بله ن که جه» پیشعرن کوچرب توتاش حرفله ر - نڭ آستلارینا سزغز !

قاعده: برسوزده بولغان توتاش حرفله ر آیریم یازلماس .

سوزنقى و تارتنقى حرفلەر .

الفبادا غى حرفلەر ئەيتلش ياغندان ايكيگە بولنەلەر:
برتورليسى سوزلب، برتورليسى دە سوزلميا تارتلب ئەيتلەلەر .

سوزلب ئەيتلە تورغان حرفلەرگە "سوزنقى حرف" دييەلەر . مثلا : آ- اي- او كبيلەر . - - - - - - -

الفبا بزدا سوزنقى حرفلەرنڭ سانى سيگزدر .

الفبادا غى سوزنقى حرفلەرنى يازب چقڭز !

برنچى حرفلەرى سوزنقيلار بلەن باشلانغان اوچەر سوز يازڭز !

اوقوكتابندان "ايرتە" يشعرن كوچرب سوزنقى حرفلەرنڭ آستلارينا سزڭز !

سوزلميا تارتلب تمنا ئەيتلە تورغان حرفلەرگە "تارتنقى حرف" دييەلەر . مثلا : ت- س- ض كبيلەر .

الفبادا غى تارتنقى حرفلەرنى كوچرب آرتينا سانى قويڭز !

تارتنقى حرفلەر بلەن باشلانغان برەر سوز يازڭز !

اوقوكتابندان "تور بالام" يشعرن كوچرب تارتنقى حرفلەرنڭ آستلارينا سزڭز !

قالىن و نچکه حرفلر.

الفبادا غی حرفلرنڭ قای برلری هر وقت قالىن قایسیلاری هر وقت نچکه، قایسی برلری ده اورنینا قاراب قالىن دا، نچکه ده بولیب ئه یتیله لر.

هر وقت قالىن ئه یتیله تورغان حرفلر:

آ ـ ق ـ غ ـ خ ـ او(u) ـ او(o) ـ ط ـ ظ ـ ص ـ ض

قالىن حرفلر بلن باشلانغان ایکیشه ر سوز یازغز!

هر وقت نچکه ئه یتیله تورغان حرفلر: ك ـ گ ـ ئه ـ او(ü) ـ او(ö)

نچکه حرفلر بلن باشلانغان اوچه ر سوز یازغز!

الفبادا غی قالغان حرفلر سوزده گی قالىن یاکه نچکه حرفلرگه قاراب قای وقت قالىن، قای چاق نچکه بولیب ئه یتیله لر.

مثلا: تو تای ـ ته ته ی، قول ـ کول، آزق ـ نه زله کبیلر.

الفبادان اورنی بلن قالىن، اوزنی بلن نچکه ئه یتیله تورغان حرفلرنی کوچیرب آرتینا سانین قویغز!

قاعده: قالىن حرفلرده ن بره رسی بولغان تورکچه سوزلر هر وقت قالىن، نچکه حرفلرده ن بره رسی بولغانی هر وقت نچکه بولیب ئه یتیله لر.

”ق„ و ”ك„ تارتينتيلارينك يازلووی.

هر وقت قالين ئه‌يتيله‌تورغان حرفله‌رده‌ن بيره‌رسی بولغان تورکچه سوزله‌رده ”ك„ يازلمی ”ق„ يازلا.
مثلا: آق - ساق - آخاق - چوق - اوق کبيله‌ر.
تويه‌نده‌گی سوزله‌رنی توشب قالغان حرفله‌راورنينا تييشلی حرفنی قويب جمله اچينده يازينگز :

واز× - سابا× - اوپا× - تاما× - آن× - قاب× -
ساول× - تاول× - ياست× - بال× - سازل× - بوتا× -
آشامل× - آيل× - تاغارا× - تايغا× - خورل× .

هر وقت نيچكه ئه‌يتيله‌تورغان حرفله‌رده‌ن بيره‌رسی بولغان تورکچه سوزله‌رده ”ق„ يازلمی ”ك„ يازلا.
مثلا: سه‌نه‌ك - که‌جه - توك - يوك کبيله‌ر.
تويه‌نده‌گی سوزله‌رنی توشب قالغان حرفله‌راورنينا تييشلی حرفنی قويب جمله اچينده يازينگز :

جيله× - چيله× - ايله× - بوله× - تره× - بله× -
ترسه× - توشه× - چوبل× - يچه‌نل× - ×وزل× -
×وره× - ×وسه× - ×يسه× - ×بسه× .
اورده× - ×ور× - ×ه× - ×ولمه× - چرمه× - ×وبل× -
له×له× - چير× - زيره× - تيره× - ايش× ×ه× -
ايشه× - ايش× - تيش× - چيت× - چيتل× .

توبەندەگی جملەلەرنی تونشب قالغان حرفلەر اورنینا تیپیشلی حرفلەرن قویب کوچرگز !

ھویاش چھھسری ، کوھ یوزی آچھھ . ھوھسرھ بر بولوت دا یوھ . اولەن او ستلەرندە چھھ یالتری . ھوشلار سایری . اوردە ھلەر باھسلەی . ھاز- لار ھاھسلەی . تاوھسلار ھستاھسلی . ئونەھەی توردی ؛ ھیینوی ، چای ھاینا تەی . اولەھنەن دە توردی ، ھیینوی ، یووندی . چای اچھھەچ بوھچا- سن آلدی ؛ ھستابلارن توتردی . تەتەھەسی ئانەھە- سی بلەن ھورشب ، مەھستبھەھ ھیندی . سابا ھ اوھودی . اوقوبتەھەچ اویگە ھایندی . ھیچ بولدی . ھاراکغی تونشەی . آی ھالەھسدی . یوھسلارغاباتوی . ھوزلەرن یومدی . ھاتی یوھسلادی . تونشندەنامی ھاتەھ ھوردی ؛ یاننرا ھالشەھ یوھ ایدی . ھوزی ھوردی ؛ آوزینا ئالەھمەدی . بوحالگە بەھ اوھسنب اویانب ھیینوی . ھانەھ یوھ ایدی .

ایەھنچی ھون ، ھاھتی ھون بویی ایسندەن چھادی . ھیچ بولغاچ اولەھەن ھوینینا قالشەھ ھویب یوھسلارغا یاتدی . لەھن بو ھیچ ایندی تونشەھەھ ھاتەھ ھرمەدی .

"غہ، وگ، تارتنتیلاردیکی یازلوی .

ھروقت قالن ئہ یتلہ تورغان حرفلہ ردہ ن برہ رسی بولغان تورکچہ سوزلہ رده "گ" یازلمی "غہ" یازلر .

مثلا: آغو - قولغا - توغز - ساغز کبیلہ ر .

توبہ ندہ گی سوزلہ رنی توشب قالغان حرفلہ ر اورنینا تییشلی حرفن قویب جملہ اچندہ یازنغز :

سو...ان - تو...ان - تام...ا - قول...ا - سو...م - قار...ا - سای...اق - تار...اق - او...ل - تا...ان - قوم...ان - قوز...ن - سو...ش - قوگ...ز - ...از - قوز...الاق - دا...ا - دو...ا - قگ...راو - یاگ...ر

ھروقت نجکہ ئہ یتلہ تورغان حرفلہ ردہ ن برہ رسی بولغان تورکچہ سوزلہ رده "غہ" یازلمی "گ" یازللہ.

مثلا: اوگی - چوگو - تگرمہ ن کبیلہ ر .

توبہ ندہ گی سوزلہ رنی توشب قالغان حرفلہ ر اورنینا تییشلی حرفن قویب جملہ اچندہ یازنغز :

مو...ز - بو...ون - او...تا - او...ز - سی...ز - ای...ز - تی...ز - تو...ل - ای...ن - کی...ز - نی...ز - ای...نچی - تی...ن - دو...ی - چی...نا - کو...ردن - کیر...ی - ...ولبانو - اگ...ر - مگ...ر - دیگ...ز -

اورناك ... دہ موگز بار . . . .

توبانده گی جمله له رنی، تورشب مالغان مرنله ر اورنینا
تیيشلی مرنله رن قويب كوچرگز :

چه ی کیلگه ج اوزمانغا غومبه له رجیبارگا
کیته رمن. جیيب آرغاج يال ایته رگه جیره مه گه
یانارمن؛ يلغادا يوزه رمن.

کوگه رچن اوچه ی؛ تگرمه ن توبه سینه قونوی؛
یه ملی گسنه گسو له دی. تگرمه ن کوبچا گی ئه يله نه؛
آنلق اوستنده ن سو آغسب کولگه توشه.

اوی ماتورغسنا جیيشه رلگه بان ایده ن آرگنا
سبرلگه ن. اورتاداگی توگه ره لك اوستله گه
آلشیاولق جه يلگه ن؛ اوستینه ساماورقوبلگان.
دیوار بویلاب اورندقلا ترلگه ن. تاره زه گه یه ملی
یه ر ده قورولغان؛ آنلق توینه گی چولمه كله ر ده گوزه ل
گوللەر اوسه.

بوگون بایرم؛ هرکم کیینگه ن و شادلانغان،
بوزله ری کولگه ن، فایغیلاری اونونلغان.

جیگسب یار آت؛ چقدم يولغا قازانغا فاراب.
آتلار آلغا چابا؛ شادلغمدان يورگم سیکره؛
ایرته نگی نمازغا ئه يتلگه موڭلی آذان تاوشلا-
ری اچنده شهرگه کردم.

"ق" نڭ "غ" غا ئه‌یله‌نووی .

"ق" حرفینه بتکه‌ن سوزله‌رنڭ آخرلارینا سوزنتی حرفله‌رده‌ن بره‌رسی کیلسه "ق"، "غ" غا ئه‌یله‌نه‌ شولای یازلادا .

مثلا: قازق - قازغی؛ اوق - اوغی کبیله‌ر .

توبه‌نده‌گی سوزله‌رنی آخرلارینا سوزنتی حرفله‌ر - ده‌ن بره‌رسن کیره‌گنچه قوییب جمله اچنده یازغز :

تاماق - ساباق - ساولق - قانق - چوق - اوینچق - قایماق - اویماق - آشلق - تاغاراق - باولق - مامق - بورچاق - بالق - بابلق .

اورنه‌ك : آنڭ تاماغی آورتا . . . . . .

"ك" نڭ "گ" گه ئه‌یله‌نووی .

"ك" حرفینه بتکه‌ن سوزله‌رنڭ آخرلارینا سوزنتی حرفله‌رده‌ن بره‌رسی کیلسه "ك"، "گ" گه ئه‌یله‌نه‌ شولای یازلادا .

مثلا: کوره‌ك - کوره‌گی؛ چیبك - چیبگی کبیله‌ر.

توبه‌نده‌گی سوزله‌رنی آخرلارینا سوزنتی حرفله‌رده‌ن بره‌رسن کیره‌گنچه قوییب جمله اچنده یازغز :

چیله‌ك - ایله‌ك - اینه‌ك - کولمه‌ك - کوزلك - جیله‌ك - تله‌ك - چیتلك - بوره‌ك - ایجك - کیمك .

تشیکلی تارتنتمی آوازلار .

سوز آخرندا بولغان « ب » حرفی کوب وقتدا « پ » بولب ایشتله ، لکن یازغاندا « ب » بولب یازلر .

موندی اورنلاردا « ب » « ی » « پ » « ی » یانلارغا ایکه نین بلر اوچون ، سوزنی ، سوزنتی حرفله رده ن بره رسی کیلرلک اینب ، اوزگه رتب قارارغا کیره ک ؛ شول وقت تشیکلی حرف آچق بولب ایشتله :

مثلا : ساب - سابی ؛ قاب - قابا .... کبیله ر .

توبه نده گی سوزله رنی آخرلارینا سوزنتی حرفله رده ن بره رسن کیره گنچه قویب جمله اچنده یازغز :

کتاب - یب - چاب - توب - کوب - قالب - یاب - سیب - تاب - تیب - تاب - کیب .

شولا یوق ، سوزنک آخرندا بولغان « ز » حرفی ده یتکه نده « س » بولب ایشتله ، لکن یازغاندا « ز » بولب یازلا .

موندی اورنلاردا دا « ز » « ی » « س » « ی » ایکه نین بلر اوچون سوزنی ، سوزنتی حرفله رده ن بره رسی کیلرلک اینب ، اوزگه رتب قارارغا کیره ک ؛ شول وقت شیکلی حرف آچق بولب ایشتله .

مثلا : سوز - سوزی ؛ یاز - یازا .. کبیله ر .

توبه نده گی سوزله رنی آخرلارینا سوزنتی حرفله رده ن

بره رسن کیره گنچه قویب جمله اچنده یازغز :
کوز - آوز - توز - تز - قاز - بز - جیز -
ساغز - سیمز - ساز - باز - تیگز - نیگز .
اورنه‌ك : آنك کوزی آورتا . . . . .

ساگغراو آوازلار .

"ب - پ - ت - چ - س - ش - ق - ك - ف - خ - ح "
آوازلاری ساگغراو آواز دیب آتالالار .

بو آوازلاردان صوڭ "د" حرفی کیلسه اول "ت" بولب ایشتله، لکن یازغاندا آصلنچا "د" ایندرب یازلا.

مثلا : یراق : یراقدا - کوك : کوکده . . . . کبی .

تو به نده گی سوزله رنڭ آخرلارینا "ده" "باکه" "دا" قو-
شمتالارن قویب جمله‌ر توزگز :
مکتب - ساوت - کیبت - باش - کوبه‌ك - چه‌چ -
قوناف - کوبه‌له‌ك - آولاق - ألگچ - آچقچ .

تو به نده گی سوزله رنڭ آخرلارینا "ده‌ن" "دان"
قوشمتالارن قویب جمله‌ر توزگز ؛
کتاب - حرف - باسقچ - أت - بولوت - صنف - ایشك -
اورنه‌ك : کتابدان درسمنی اوقودم . . . .

توبەندەگى سوزلەرنىڭ آخرلارىنا كيرەگنىمە "غا" ياكى
"قا" قوشىمتالارن قويب جملەلەر توزگز :
بازار - اورمان - قايچىق - تاغاراق - قازان -
قوش - مالاى - ساوت - ساى - تاو - قوناق .
اورنەك : ئەتى بازارغا كيتەدى . . . .
توبەندەگى سوزلەرنىڭ آخرلارىنا كيرەگنىمە "كە" ياكى "گە"
قوشىمتالارن قويب جملەلەر توزگز :
چېچەك - گول - ايكمەك - چەى - ئەناچ - چوى .
كوبەلەك - بەبەى - چيلەك - چيرەم - كولمەك - اوى .
اورنەك : چېچەككە سو سالدم . . . .

توبەندەگى سوزلەرنىڭ آخرلارىنا كيرەگنىمە "دك" ياكى
"دق" قويب جملەلەر توزگز :
ئاچ - قاچ - كيت - قايت - توك - قاق - كيس -
چاب - توش - ساتش - كورش - باس - آچ .
اورنەك : ئاشەن قايناچ چەى ئاچدك . . . .
توبەندەگى سوزلەرنىڭ آخرلارىنا كيرەگنىمە "دىلار" ياكى
"دىلار" قويب جملەلەر توزگز :
كيب - باب - كرت - سات - تيش - سوغش - قورق .
اورنەك : كرلەر كيبەيلەر . . . .

"أ" حرفى سوزنىڭ اورتاسينا ياكە آخرينا كيلگەن چاقدا، اورتا هم صوزغى "اي" كبك يازلسادا اوقوغاندا آصلنيا "أ" بولب اوقولر .

مثلا : يارليلق ، كيرى . . . . . . كبيلەر .

توبەندەگى سوزلەرنىڭ آخرلارينا "كيرە گنجە" نى قوشب جملەلەر توزگز :

سولگى ـ اولگى ـ تشرىى ـ دوگى ـ اوغرى .
يەگى ـ قازى ـ كيرگى .

اورنەك : سولگينى يودم . كبى . . . . .

توبەندەگى سوزلەرنىڭ آخرلارينا "كيرە گنجە" نڭ قوشب جملەلەر توزگز :

تولكى ـ بچقى ـ كوسى ـ چبرقى ـ آوچى .
اورەنگى ـ تيلى ـ چالغى .

اورنەك : تولكينڭ قويروغى اوزون ، كبى .

توبەندەگى سوزلەرنىڭ آخرلارينا "كيرە گنجە" "گە" ياكە "غا" قوشب جملە أچنە يازغز :

تڭرى ـ قاىچى ـ اوزەنگى ـ ماىچى ـ تەىسى .
بورغى ـ قاىچى ـ تاىچى .

اورنەك : تڭريگە قوللق ايتەبز . . . . كبى .

توبه نده گی سوزله رنك آخرلاری‌نا «ده ، یاکه ، دا ،
قوشب جمله‌لر توزگز :

سونگی ـ ساوچی ـ تگوچی ـ چریشی ـ ایتلمی .
اوقوچی ـ سه کی ـ چولپی .

مثلا : سونگیده ساب بولا ...... کبی .

توبه نده گی سوزله رنك آخرلاری‌نا « ده‌ن ، یاکه » دان .
قوشب جمله‌لر توزگز :

تیری ـ قاترغی ـ سوتچی ـ تاری ـ چرگی .
ایگنچی ـ ساقچی ـ ایتچی .

مثلا : تیریده‌ن تون تکه‌ردم ..... کبی

توبه نده گی سوزله رنك آخرلاری‌نا « له‌ر ، یاله ، لار .
قوشب جمله‌لر توزگز :

بوزی ـ ساتوچی ـ کبشی ـ اوتنچی ـ
شنبرکی ـ یولچی ـ اورنتی ـ کوکی .

اورنه‌ك : بوریله‌ر اورماندا یه‌شیله‌ر .. کبی .

آخرلاری «الله» سوزینه بتكن عربچه اسملرده
«الله» سوزنده ن اُللّه «او» حرفی ایشتلسه ده یازلماس.
مثلا: رَحمتُ الله - كبی؛ «او» ئه یتلسه دهٔ یازلمی.
توبانده گی سوزلرنڭ آخرلارینا «الله» كلمه سن
آرتدرب اسملر یاسانگز!
عَبد - خَیر - سَیف - لطف - زِینت - یار -
صَفی - عارِف - فَتح - فَیض - حَبیب - نور -
خَلیل - شَریف - نِعمَت .

آخرلاری «دین» سوزینه بتكن عَربچه اسملر-
ده «دین» سوزنده ن اُللّه «ت» حرفی ایشتلسه ده
اول یازلمیا، آنڭ اورنینا «اَل» یازلر .
مثلا: فَخرالدین، كبی؛ «ت» اورنینا «اَل» یازلا،
لكن اوقولغاندا «اَل» «ت» بولب اوقولا .
توبانده گی سوزلرنڭ آخرلارینا یوغاریدا
ئه یتلگه نچه، «دین» كلمه سن قوییب اسملر یاسانگز!
جَمال - كَمال - عِماد - خَیر - عَین - نور -
عَلاء - شِهاب - صَدر - نِظام - نَصر - جلال -
بُرهان - شَرف .

ایکی سوزده ن جیپلغان عربچه کلمه له رده آرا-
لارینا "ال" یازلر، لکن اوقونماندا اوقولمیا ایکنچی
سوزنیڭ برنچی حرفی ایکی ایتدرلیب اوقولر .

مثلا: "عبد" و"رحیم" دیگه ن ایکی سوزده ن بر
اسم یاسالغاندا آرالارینا "ال" قویلیب "عبدُالرحیم"
تشکلنده یازلر .

توبانده گی سوزله رنی قاعده بوینچا قوشب اسملار یاساغز!
عبد-رشید . عبد-رحمن . عبد-ستار . عبد-سلام .
حمد-رحمن . فیض-رحمن . عبد-رزاق .

ایکی سوزده ن جیپلغان عربچه کلمه له رده ایکنچی سوز
"ا-ب-ج-ح-خ-ع-غ-ف-ق-ک-م-و-ه-ی"
حرفله رنده ن بره رسی بلان باشلانغان بولسا آرا-
لارینا "ال" یازلر، لکن اوقوغاندا "ل" گنه اوقولر .

مثلا: "عبد" و"قادر" دیگه ن ایکی سوزده ن بر اسم
یاسالغاندا آرالارینا "ال" قویب "عبدالقادر" شکلنده
یازلر؛ اوقوغاندا "الینی" اوقولماسی .

توبانده گی سوزله رنی قاعده بوینچا قوشب اسملار یاساغز!
عبد-احد . عبد-باری . عبد-غفور . عبد-حق .
عبد-جبار . عبد-کریم . عبد-وهاب . عبد-خالق .
نور-عیان . عبد-قیوم . عبد-ملک . عبد-هادی .

- ایجك -

سوزنڭ اوزلب بر یولی ئه یتلا تورنمان کیسه گینه "ایجك" دییه له ر .

مثلا: با-لا دیگان سوزده ایکی ایجك با ر .

سوزله ر ایجك سانینا قاراب بر- ایکی وکوب ایجکلی بولالار .

اوزگزده ن اویلاب بر- ایکی وکوب ایجکلی بیشه ر مثال یازغز .

الفبا دان" یاز باشی، یشعرن کوچریب هر سوز- اوستینه ایجك سانی کورسه تکه ن رقم قویغز .

آچق و یابق ایجکله ر .

سوزنقی حرفله رگه بتکه ن ایجکله ر "آچق" ایجك بولا .

مثلا: سا-لا ؛ تو-لا.... کبیله ر .

تارتنقی حرفله رگه بتکه ن ایجکله ر" یابق" ایجك بولالار .

مثلا: او ر-مان ؛ مل-تق..... کبیله ر....

الفبا دان" صبیلارجری، یشعرن ایجکله رگه بولب کوچرگزده آچق ایجکله ر آستینا بر، یابقلارینا ایکی سزیغز .

قاعده: یول تولب سوزنڭ بر کیسه گی ایکنچی یولغا یازلسا تولی ایجك کنه کوچرلر ؛ بر ایجك بولنب ایکنچی یولغا کوچرلمه س .

- اِسم -

تیره یاغبزغا قاراساق بیك كوب ئەیبرلەر
كورەبز؛ بو ئەیبرلەرنی بر- برسندەن آیرر-
اوچون آلارغا تورلی- تورلی آتلار بیرلگەن.

ئەیبرلەرنڭ آتلارن بلدرتكەن سوزلەر-
گە "اسم" دییەلەر.

مثلا: كشی - قوش - قوی - یلغا - كبیلەر.

اوزگز بلگەن اوقو- یازو آسبابلارینڭ
اسملەرن جملە اچندە یازغز!

ساوت- سابا اِسملەرن جملە اچندە یازغز!

اوزگز بلگەن یورت حَیوانلارینڭ اسملەرن جملە
اچندە یازغز!

یورت قوشلارینڭ اسملەرن جملە اچندە
یازغز!

- برلك و كوبلك -

برگنە ئەیبرنی آڭلاتقان اسملەر "برلك" بولا؛
بردەن آرتق ئەیبرنی آڭلاتقان اسملەر "كوبلك"
بولالار.

مثلا: كشی (برلك)؛ كشیلەر (كوبلك)....

برلك اسمنی كوبلك یاسار اوچون آخرلارینا ئنچكە

سوزلەردە «لەر» قالن سوزلەردە «لار» علا-
مەتلەری آرتەدرلر.

مثلا: دفتر- دفترلەر؛ بالا- بالالار.. کبی...

برلکە ساننډا بولغان بیش جانسز ئەیبر اسمن جملە اچندە یازغز!

کوبلکە ساننډا بولغان بیش جانلی ئەیبر اسمن جملە اچندە یازغز!

بر سوزنڭ اسمی؟ توگلمی؟ ایکەنن بلر اوچون «کم» یاکە «نەرسە» سواللەرن تویب قارارغا کیرەك: اگر سوز «کم؟» سوالینە جواب بولب توشە اول جانلی اسم؛ «نەرسە؟» سوالینە جواب بولب توشە جانسز اسم بولا.

مثلا: کم اوقی؟ - شاکرد. نەرسە اوسە؟ - آغاچ..

اسملەرنڭ صرف قیلنووی:

کم؟	آوچی	نەرسە؟	پەکی
کمنڭ؟	آوچینڭ	نەرسەنڭ؟	پەکینڭ
کمنی؟	آوچینی	نەرسەنی؟	پەکینی
کمگە؟	آوچیغا	نەرسەگە؟	پەکیگە
کمدە؟	آوچیدا	نەرسەدە؟	پەکیدە
کمدەن؟	آوچیدان	نەرسەدەن؟	پەکیدەن

- اسمله‌رنینګ تورله‌ری .

کومه‌کللیک اسمی

بر تورده‌ن بولغان ئه‌یبرله‌رنینګ بارسینا برګه بیرلګه‌ن اورتاق اسمله‌رګه "کومه‌کللیک اسمی" (اِسمُ عام) دییه‌له‌ر.

مثلا: کیشی - حیوان - قوش - بالیق - شهر - کول - یلغا - تاو کبیله‌ر.

اوزګزده‌ن اویلاب اون جانلی اون جانسز کومه‌کللیک اسمی یازغز!

تو‌به‌نده‌ګی مقالله‌رنی کوچرب جانلی کومه‌کللیک اسمله‌ری آستینا بر، جانسز کومه‌کللیک اسمله‌ری آستینا ایکی سزغز!

آدم تلنده‌ن، حیوان موګزنده‌ن تابار. آنا کوګلی بالادا - بالا کوګلی دالادا. اول آوز - اورمان قولاق - قرکوز - تیلیګه کونده بیرم . ایلجیګه اولم یوق. سوقر تاوقتا باری دا بوداي. قارا ما بلاګه - قارا یوره‌که . آت آوناغان جیرده تولک قالر.

نادانغا تیلک تورو جواب.

- يالغزلق اسمى -

بر توردەن بولغان ئەيبرلەرنڭ يالغز بر-
يسينە گنە آتاب بيرلگەن اسملەرگە "يالغزلق اسمى،
(إسمُ خاص) دييەلەر.

مثلا: ايلخان عاليە - مَدينە - توركيە - آلتاى -
آقباى كبيلەر . . . .

اوى أجگزدەگى كشيلەرنڭ إسملەرن يازغز .
صنفدا اشلارغزنڭ اسم و فاميليەلەرن يازغز .
اوزگزدەن اويلاب بيش شهر، بيش مملكت،
بيش يلغا اسملەرن جملە أچندە يازغز !

اورنەك : آنقارا توركيەنڭ باش شهريدر .

توبەندەگى يالغزلق اسملەرى آراسندان چوبلەب
برنچى بولككە ايرلەر، ايكنچى بولككە خاتن - قز،
اوچنچى بولككە شهرلەر، دورتنچى بولككە يلغالار،
بيشنچى بولككە مملكتلەر، آلتنچى بولككە آتلار اسملە-
رن يازغز !

اورخان - نائلە - قازان - آق ايدل - توركيە - آقباى -
حَسن - زَينَب - اوفا - ۋولغا - ايران - قاراباى -
مُحَمد - فاطمە - مَكە - فينلانديە - ايرتش - قاما -
مصر - إستانبول - كمال - تونا - آق ترناق.

- ایرکه‌له‌و اسمی -

سویو و ایرکه‌له‌ونی بلدرتراوچون آخرلا-
رینا نچکه‌له‌رده "که‌ی" قالنلار دا "قای" علا-
متله‌ری قوشلغان اسمله‌ر "ایرکه‌له‌و اسمی"
بولالار.

مثلا: ئه‌نی. ئه‌نکه‌ی. قوش. قوشقای.. کبی.

توبانده‌گی کومه‌کلک اسمله‌رنده‌ن، کیره‌کنچه ایرکه‌له‌و
اسمی یاساب جمله اچنده یازنغز!

ئه‌بی. بابای. جیزنی. تونای. ایبده‌ش. بالا

اورنه‌ک: ئه‌بکه‌ی بزگه ئه‌کیه‌تله‌ر سویلی.....

توبانده‌گی جمله‌له‌رنی، توشب قالغان حرفله‌رنی،
کیره‌کنچه، توترب کوچیرگز!

مین ئه‌تـ×، ئانـ× یاننداتورام. آلارنک میننده‌ن
باشقا دا بالا×سلاری بار. آلارمیکا آپا×، آبز×،
سنگل× و انیـ× بولالار. ئه‌تی-ئه‌نیمنک آتا×
و آنا×سلاری میکا بابا×سلار و ئه‌بـ×سله‌ر بولالار.
ایرتوغانـ×سلارمنک خاتنـ×سلاری میکا جیکنگـ×
و کیلنـ× بولالار. قزتوغانـ×سلارمنک ایر×سله-
رن جیزنا× و کیبا× و× دییه‌مز. بولاربارسی
دا مکا یاقن کشیـ×سله‌رده‌ر، سویگانـ×سله‌رده‌ر.

- كچرەيتو اسمى -

ئەيبرلەرنى عادى زورلقدان كچرەك ايكە- نن بلدرترا وچون آخرلارينا قالن سوزلەردە «چى»، «نچكە سوزلەردە» «چك»، علامتلەرى قوشلغان اسملەر «كچرەيتو اسمى» بولالار.

مثلا: قوش - قوشچق؛ كول - كولچك.. كبى.

توبەندەگى كومەككلك اسملەردەن كيرە گنمە، كچرەيتو اسمى ياساب جملە أچندە يازنغز!

يلغا - كويمە - قول - اوى - قز - تويون.

اورنەك: بزنڭ آول آرتلى يلغا چق آعا....

اورمانى قريىندا براويچك بار. اول اويى سدو بر ئەبيى تورا. آنڭ بر قزى سى بار. اويىدەن يراق توگل توگەرەك كولى بار. اول كولىكە بر يلغاى آغب توشە. كولىسنڭ اورتاسندا بر آتاوى بار. بر كون مين قزى بلان ئەبينڭ كويمەىينە اوترب شول آتاوىستا باردق. آندا آق قاينى توبينە اوترب اوينى اويناداق؛ كولىدە قويوندق، قوياشدا قزندق. كيچكە تا باغنا بر قزا وى جيلەك جييب اويىگە قايتدق.

اسم تاقمى .

اسملەرنڭ آڭلاتقان ئەيبرلەرى تورلى .
تورلى بولالار؛ بو تورلەرنى آچىق ايتىب بلدرتر
اوچون آنڭ يانىنا تاغى بر اسم قويىلا . شول وقت،
بو ايكى اسم برگە آڭلاترغاتلەگەن ئەيبرنڭ تورن
آچىق ايتىب بلدرتە . موندى بر- بر آرتلى قويىلغان
ايكى اسم «اسم تاقمى» ديب آتالا .

مثلا: «آغاچ» ديگەن اسم يانىنا «آلما» ديگەن
اسمنى قويىب «آلما آغاچى» ديسەڭ، آغاچىنڭ
نيندى توردەن ايكەنلگى آچىق بلنە .

اسم تاقمى ياسالغان چاقدا ئەيبرنڭ تورن
بلدرتكەن اسم باشتا قويىلا دا، بلدرتلگەن
اسمنڭ آخرى برەر قوشىمتا بلەن اوزگەرتلە .

اسم تاقمىنڭ آخرينا آرتدرلاتورغان
قوشىمتالار اوچ تورلى بولا :

آ - بلدرتلگەن اسم تارتنقى حرفلەرنڭ برەرسينە
بتكەن بولسا، «أُ» آرتدرلا .

مثلا: حساب كتابى - اِملا دفترى ... كبى .

ب - بلدرتلگەن اسم سوزنقى حرفلەرنڭ برەرسينە
بتكەن بولسا، آخرينا «سى» قوشىمتاسى آرتدرلا .

مثلا: صنىق تاقىناسى - قىرگەجەسى ... كبى

ت. پلەر تىلگەن اسىم "او" (ئۇ) "او" (ئۇنى) سوزنىڭلا-
رىنا بىتكەن بولسا "سى" "تويگىل دە" "وى" قو-
شمتاسى آرتەرلر.

مثلا: دىگگزى سووى. سارق كتووى.. كبى.

ايسكەرمە: بو قوشمتا يازلغاندا كوپ وقت "و" قالەرلب يازلسادا آچقلق اوچون "ئە" يىتلگەنچە "وى" ايتەرلب يازلووى ياخشيراقدر.

توبەندەگى اسىم تاقملارىنى توشب قالغان قو-
شمتالارن كيرەگنچە قويب كوچرگز!

تورك بالا × - چيىيە آغاچ × - قول يچقيە × -
بالق ماي × - قوش اويا × - اوى توبا × - جەي كوز ×-
چولپان يولەوت × - قراوردەگ × - جيلەك سو ×-
كسە ياكيە × - آش باسو × - ايدل يلغا × - آياق
كييم × - تورك بايراغ × رمضان روزا × - آت ايت ×
آغاچ كولەگە × - بال قورت × - ايشك توتقا ×-
بورى اويور × - ياڭغر تامچيە × اورمان تاوغ ×
توقراق تو با × - خرسان يالقاو × - تاماق قول ×
حسرت تاچيغ × - اولسم ايسر كلگ ×

توبەندەگی اسملەردەن اسم تاقملاری یاساب
جملە أچندە یازغز !

اسلام - دین - تورك - ملت . مکتب - شاگرد .
آخرت - کون . قربان - عید . تاری - یارما - سو - آنا .
باتما - اوستەل . توتەل - باتما . قویاش - نور . مال - آزق .
دیوار - کوزگی . آول کشی . بیت - سولکی . اورمان - اییە .
ایکمەك - کیسەك . تورك - مکتب . کەبستە - کوبەلەك .
سیر - کتو . یاکغر - تاچی . سابان - آشلق .

اورنەك : اسلام دینی توغری دیندر ......

اسم تاقملارینك صرف قیلنوری :

کم ؟	آول بالی	نەرسە ؟	قول چاناسی
کمنك ؟	» بالینك	نەرسەنك ؟	» چاناسینك
کمنی ؟	» بالیی	نەرسەنی ؟	» چاناسن .
کمگە ؟	» بالینا	نەرسەگە ؟	» چاناسینا .
کمدە ؟	» بالیندا	نەرسەدە ؟	» چاناسندا
کمدەن ؟	» بالیندان	نەرسەدەن ؟	» چاناسندان .

توبەندەگی اسم تاقملارن یوغاریداغی اورنەك
بوینچا صرف قیلب جملە أچندە یازغز !

تورك مکتبی - یورت ساقچیسی - املادفتری .
تورك بایراغی - کسەکیسی - دیگز سووی .

- بەيلەم تاقمى -

ئەيبرلەرنى ايپەلەرى بلەن بلدرتر اوچون، ايپەسىن بلدرتكەن اسم آلغا قويلب آخرينا «نك»، ئەيبرنى بلدرتكەن اسم صوڭغا قويلب آخرىغى حرفلەرينە قاراب «ى»، ياكە «سى» قوشمتالارى قويلر. بو صورتدە بر- بر آرتلى ياذلغان ايكى اسم برگە «بەيلەم تاقمى» ديب آتالا.

مثلا: شاكردنك كتابى؛ توتاينك آلقاسى.. كبى

توبەندەگى بەيلەم تاقملارينك تويشب قالغان قوشمتالارن كيرەگنچە قويب كوچرگز!

اوقوچى × بوقچا ×، آوچى × أت ×، ئەنيە × كولمەگ ×، ئەتيە × چانتا ×، اوي × تەرەزە ×، ايگنچى × سوقا ×، مكتب × ايشك ×، گولنور × بابا ×، كەچە × صوگز ×، كنوچى × چبرقي ×، مالاي × تايچى ×.

توبەندەگى بر- بر آرتلى ياذلغان ايكى اسمدەن بەيلەم تاقملارى ياساب جملە أچندە ياذغز!

الله - ياردم، تقدير - قوشو - تگوچى - فابچى، دفتر - بيت، مكتب - باقچا، چالغى - ساب، كولمەك - جيڭ، باباى - ساقال، على - ايبدەش.

اورنەك: الله نك ياردامى بلان هر أش بولا...

ـ بەيلەم تاقملارینڭ صرف قیلنووی ـ

جانسز			جانلی		
نەرسە؟	تخزنڭ	دفتری.	کسم؟	بانونڭ	آپاسی
نەرسەنڭ؟	"	دفترینڭ	کمنڭ؟	"	آپاسینڭ
نەرسەنی؟	"	دفترن	کمنی؟	"	آپاسن
نەرسەگە؟	"	دفترینە	کمگە؟	"	آپاسینا
نەرسەدە؟	"	دفترندە	کمدە؟	"	آپاسندا
نەرسەدەن؟	"	دفترندەن.	کمدەن؟	"	آپاسندان

توبەندەگی بەیلەم تاقملارن، آللە جانلی وجانسز تورکملەرگە آیرب، یوغاریدانی اورنەك بوینچا صرف قیلب جملە اچندە یازغز !

خلنەنڭ دوستی ـ ئەنینڭ آلقاسی ـ آومینڭ أتی ـ ساتوچینڭ کیبتی ـ جیگلینڭ بلازگی. مالاینڭ ایبدەشی ـ توتاینڭ یاولغی ـ ئەبینڭ توردونی.

ایسکەرمە :

اسم وبەیلەم تاقملاری صرف قیلنغان چاقدا، برنچی اسم اوزگەرتلمی، ایکنچی اسم گنە اوزگەرتلە.

آخرلارینا "چی" قوشمتاسی آرتدرلغان
اسملەر برەر اشنی اشلەوچینڭ قای وقتلار-
دا مسلکن اییەلەرینڭ دە اسملەرن بلدرتەلەر.
مثلا: اوراق - اوراقچی: بالق - بالقچی .. کبی.
توبەندەگی اسملەرنڭ آخرلارینا "چی" قوشمتاسن
قویب جملە اچندە یازغز!
ایگن - تیمر - اینلک - آو - تگو - کتو -
مسلک اسملەرینڭ آخرلارینا "لق" یاکە "لک"
قوشمتالاری آرتدرلسا اشلەنگەن اشنڭ
اسملەرن بلدرتە. مثلا: بالقچی - بالقچیلق .. کبی.
توبەندەگی اسملەرنڭ آخرلارینا کیرەگنچە "لق"
یاکە "لک" قویب جملە اچندە یازغز!
آوچی - ایگنچی - تیمرچی - تگوچی - کتوچی.
قایسی بر اسملەرنڭ آخرلارینا "داش" یاکە "دەش"
قوشمتالاری آرتدرلسا برگە بولونی بردیلکنی بلدرتە.
مثلا: یول - یولداش: یاش - یاشدەش .. کبی.
توبەندەگی اسملەرنڭ آخرلارینا کیرەگنچە "داش"
یاکە "دەش" قویب جملە اچندە یازغز!
دین - ملت - صنف - وطن - آول - تیل.
اورناک: مسلمانلار بر-برسینا دیندەش بولالار.